

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-2-20>

Валентина МИРОНЮК,
orcid.org/0000-0002-7746-0959
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри теорії і методики журналістської творчості
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
(Рівне, Україна) miron7677@gmail.com

Іванна САРКІСОВА,
orcid.org/0000-0002-0023-9383
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
(Рівне, Україна) ivanka06k@ukr.net

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПИСЬМЕННОЦЬКОГО ЕПІСТОЛЯРІЮ

Метою статті є дослідження на матеріалі української та зарубіжної літератури особливостей функційно-семантичної організації письменницького епістолярію.

Теоретико-методологічним підґрунтям розвідки є літературно-історичний, історико-культурний, а також метод типологічного узагальнення.

Об'єктом дослідження є спроба аналізу письменницького листа як складного і багатфункціонального семантичного феномену, простеженого у розвитку його традицій в літературі від її початків й до епістолярію ХХ ст.

Предметом дослідження виступає сукупність тематичних пріоритетів та поетикальних прийомів художньої організації письменницького епістолярного дискурсу, його літературних різновидів, тематичного розмаїття та жанрового діапазону письменницьких кореспонденцій, їхнього зв'язку із попередніми епістолярно-письменницькими традиціями.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в розвідці схарактеризовано основні модули семантичної організації письменницького епістолярію, простежено його національну специфіку та головні закономірності його художнього дискурсу.

Унаслідок проведеного дослідження було встановлено, що специфіку функційно-семантичної організації письменницького епістолярію, крім власне жанрової приналежності, визначає сукупність таких взаємозв'язаних семантичних ознак:

1) характер тематичної спрямованості письменницького епістолярного тексту (літературно-біографічний, автобіографічний, теоретико-літературний, культурно-історичний тематичні модули);

2) форма комунікативної стратегії письменницького епістолярного тексту, елементами якої виступають: образ автора, образ читача (адресата), літературно-стильова організація (з настановою на естетизацію викладеного матеріалу);

3) принципи композиційної організації письменницького епістолярного тексту з виділенням трьох обов'язкових складових елементів – вступу (прескрипту), основної та заключної частини (клаузули);

4) своєрідність мовленнєвого оформлення письменницького епістолярного тексту (концентрованість його словесного обсягу, його специфічна комунікативно-діалогічна спрямованість, особливості його мовленнєвої інтонації).

Ключові слова: листування, публіцистичний письменницький епістолярій, тематичний модул, комунікативна стратегія, композиційна організація, мовленнєве оформлення.

Valentyna MYRONIUK,

orcid.org/0000-0002-7746-0959

Candidate of Philology, Associate Professor;

Head of the Department of Theory and Methods of Journalistic Creativity

Academician S. Demianchuk International University of Economics and Humanities

(Rivne, Ukraine) miron7677@gmail.com

Ivanna SARKISOVA,

orcid.org/0000-0002-0023-9383

Candidate of Philology,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature

Academician S. Demianchuk International University of Economics and Humanities

(Rivne, Ukraine) ivanka06k@ukr.net

THE SPECIFICITY OF THE FUNCTIONAL AND SEMANTIC ORGANISATION OF THE WRITER'S EPISTOLARY

The purpose of the article is to study the peculiarities of the functional and semantic organisation of the writer's epistolary on the basis of Ukrainian and foreign literature.

The theoretical and methodological basis of the study is literary-historical, historical-cultural, and typological generalisation.

The object of the study is an attempt to analyse the writer's letter as a complex and multifunctional semantic phenomenon traced in the continuity of its traditions in literature from its beginnings to the epistolary of the twentieth century.

The subject of the study is a set of thematic priorities and poetic techniques of the artistic organisation of the writer's epistolary discourse, its literary varieties, thematic diversity and genre range of the writer's correspondence, and their connection with the previous epistolary and literary traditions.

The scientific novelty of the results obtained is that the study characterises the main modes of semantic organisation of the writer's epistolary, traces its national specificity and the main regularities of its artistic discourse.

As a result of the study, it has been established that the specificity of the functional and semantic organisation of the writer's epistolary, in addition to the genre itself, is determined by a set of the following interrelated semantic features:

1) The nature of the thematic orientation of the writer's epistolary text (literary-biographical, autobiographical, theoretical-literary, cultural-historical thematic modes).

2) The form of communicative strategy of a writer's epistolary text, the elements of which are: the image of the author, the image of the reader (addressee), literary and stylistic organisation (with an emphasis on a greater or lesser degree of aestheticisation of the material presented).

3) The principles of compositional organisation of a writer's epistolary text with the allocation of three obligatory constituent elements – introduction (prescript), main and final part (clause).

4) The peculiarity of the linguistic design of the writer's epistolary text (concentration of its verbal volume, its specific communicative and dialogical orientation, peculiarities of its speech intonation).

Key words: *correspondence, journalistic epistolary, thematic modus, communicative strategy, compositional organisation, linguistic design.*

Постановка проблеми. До пріоритетних завдань сучасного літературознавства відносяться питання аналізу та систематизації письменницького художнього епістолярію. Особливо актуальними в зазначеному теоретичному контексті є питання, які стосуються окреслення та дослідження особливостей функційно-семантичної організації письменницького епістолярію, його національної специфіки, жанрового розмаїття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика епістолярних досліджень є достатньо новою для кола зацікавлених українських літературознавців, які почали більш чи менш активно її розробляти лише в другій половині ХХ ст. Тим чи тим питанням епістолярію присвячено низку наукових розвідок українських істориків та тео-

ретиків літератури: М. Коцюбинської («Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість»), В. Кузьменка («Письменницький епістолярій як літературний та історіографічний жанр»), О. Галича («Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи»), Л. Вашків («Епістолярна літературна критика: Становлення, функції в літературному процесі»), Г. Мазохи («Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації») тощо.

Водночас, слід констатувати, що питання письменницького епістолярію в сучасному українському літературознавстві досліджені усе ще не достатньо. Багато її аспектів потребують додаткового дослідження та систематизації. У цьому

й вбачаємо **актуальність** нашої розвідки, **мета** якої полягає у дослідженні та систематизації специфіки функційно-семантичної організації письменницького епістолярію. **Завдання** вбачаємо у деталізованій характеристиці основних семантичних моделей та художньо-тематичних модусів письменницького дискурсу, особливостей його поетики та проблематики, тематичної та жанрово-стильової організації.

Виклад основного матеріалу. Письменницький лист – це складний і багатофункціональний семантичний феномен, який поєднує: 1) звичайне приватне та офіційно-ділове листування; 2) листування, яке, крім простого обміну інформацією, містить також прямий чи опосередкований вияв авторської свідомості в тій чи тій її формі (мемуарно-автобіографічній, літературно-критичній, публіцистичній); 3) листування, яке містить вияв естетичної авторської свідомості, відчутну авторську настанову на художньо-значиме оформлення повідомлюваних фактів.

У цілому ж доводиться констатувати, що навряд чи можливо розробити вичерпну класифікацію усіх типів та різновидів письменницького епістолярію. Доцільніше, очевидно, піти іншим шляхом і, застосувавши, до цього явища метод системного дослідження, спробувати розробити загальну теоретичну модель функційно-семантичної організації письменницького епістолярію, яка б враховувала її основні типологічні ознаки.

Функційно-семантична організація тексту – це узагальнена, абстрагована модель побудови певного типу тексту, його внутрішніх компонентів та системи смислових взаємозв'язків між ними. Функційно-семантична модель тексту абстрагується від його варіативних, індивідуально-стильових ознак і, натомість, окреслює структуру тексту у вигляді сукупності таких його семантичних ознак, які є для нього найбільш функціонально-значимими і складають його усталено-нормативну, типологічну основу. Специфіка функційно-семантичної організації письменницького епістолярію, крім власне жанрової приналежності, на нашу думку, може бути визначена сукупністю таких взаємозв'язаних семантичних ознак: 1) характером тематичної стратегії епістолярного письменницького тексту; 2) формою комунікативних стратегій письменницького епістолярного тексту; 3) принципами композиційних організацій письменницького епістолярного тексту; 4) специфікою мовленнєвого викладу письменницьких епістолярних текстів. Розглянемо кожну з цих ознак більш глибоко.

1) **Характер тематичної спрямованості письменницького епістолярного тексту.** Тематична спрямованість функційно-семантичної організації епістолярного тексту, на нашу думку, може бути визначена чотирма основними тематичними модусами, які охоплюють усі основні типи (приватна, публіцистична, художня) жанрової приналежності письменницького епістолярію: а) літературно-біографічну, б) автобіографічну, в) теоретико-літературну, г) культурно-історичну.

а) Літературно-біографічний модус. Характер даного тематичного модусу визначає широке коло питань, пов'язаних із різноманітними сферами приватного життя та професійної діяльності письменника. Сфера приватного життя, яка найчастіше знаходить своє відображення в письменницькому епістолярії – це, переважно, поточна фактографія біографічного характеру, пов'язана з обміном інформацією щодо повсякденних справ, побутових проблем, родинних стосунків, товариських відносин, тою чи тою мірою інтимних симпатій чи антипатій, долі особисто знайомих людей, новин культурно-історичного чи політичного життя. Сфера професійної діяльності письменницького епістолярію стосується інформації про літературні новини, ведення справ з видавництвами щодо творів, наданих їм письменниками для друку, правових питань та гонорарів, проблем, що виникають у зв'язку із посадовою або громадською діяльністю письменника, його зверненням до інших посадових осіб, офіційних або громадських установ.

Літературно-біографічний модус в письменницькому епістолярії представлений найбільш широко. Як зазначає Г. Мазоха, «кількісно найбільшою є група письменницьких листів із моно-темою «приватне життя» завдяки довготривалості та регулярності епістолярної комунікації між членами родини та свідомому ставленню з боку адресатів до збереження кореспонденції відомого родича. Відсутність соціальної дистанції як визначальна риса концепції адресанта цієї групи листів суттєво розширює їхню предметно-тематичну змістовність і разом з тим сприяє збереженню відвертості як складової модальності адресанта» (Мазоха, 2007: 31).

б) Автобіографічний модус. Автобіографічний модус пов'язаний із такою формою викладу епістолярного матеріалу, коли вона набуває характеру хронології і поглибленої деталізації фактів щоденного життя письменника, ретельної фіксації змін в емоціях, враженнях, самоаналізу психологічних станів, екзистенційних та філо-

софських узагальнень щодо власної життєвої долі, стосунків з колом близьких людей, суспільним оточенням, рефлексії щодо деталей власної поведінки в тих або тих ситуаціях та ретроспективного звернення до епізодів минулого з метою їх глибшого осмислення та переоцінки з позицій теперішнього досвіду.

в) Теоретико-літературний модус. Теоретико-літературний модус пов'язаний із фіксацією автором фактів власної літературної творчості, зокрема творчих задумів, мотивації звернень до тих або тих суспільних проблем, які порушуються у творах письменника, ідейних тенденцій, естетичних поглядів, уподобань, причин використання тих або тих літературно-художніх засобів та прийомів, специфіки розуміння та інтерпретації сюжетних колізій, конфліктів, проблематики власних творів, спроби літературної самохарактеристики, ідентифікації власного місця та значення в літературно-історичному розвитку. З іншого боку, даний тематичний модус поширюється й на висловлені в листуванні письменника критичні зауваження щодо творчості інших митців.

г) Культурно-історичний модус. Культурно-історичний модус співвіднесений із роздумами автора щодо долі або внеску в суспільний розвиток визначних чи відомих політичних, державних, громадських діячів, представників літератури, культури, науки, оцінки тих або тих резонансних подій, їхнього місця в житті суспільства та історії його розвитку, констатація морально-етичної та громадської позиції письменника, концептуальні політичні, культурологічні, філософські узагальнення тощо. Водночас, слід констатувати, що поділ тематики письменницького епістолярію на окремі, функційно-локалізовані модуси є достатньо умовним, оскільки елементи різних тематичних модусів можуть бути представлені й в межах одного листа. Тому радше говорити про тематичні тенденції, а не закономірності, хоча, з іншого боку, певні тематичні елементи в тому або тому листі завжди будуть домінувати, що, наприклад, доводять зроблені Ю. Шевельовим узагальнені описи-характеристики листів визначних українських письменників ХІХ ст.: «Якщо спробувати розкласти Шевченкові листи на тематичні елементи, то головними з них будуть опис поетових настроїв, деталі щоденного життя, творчі плани, відгуки на прочитані книжки, літературні й мистецькі новини, рідше новини про спільних знайомих – міркування про свою долю і, нарешті, спогади зі свого минулого. З листів Шевченка можна робити висновки про його погляди в багатьох справах, елементи його світогляду, але він звичайно не викладає їх розгорнуто, вони вияв-

ляються побічно або в доборі цінувальних слів» (Шевельов, 2008: 185–186).

2) Форма комунікативної стратегії письменницького епістолярного тексту. Форму комунікативної стратегії письменницького листа в загальній функційно-семантичній організації епістолярного тексту виявлено, по-перше, у вигляді специфічного комунікативного діалогу між автором листа (адресантом) і його отримувачами (адресатами), по-друге (стосовно художніх або публіцистичних листувань), у контексті певного типу естетично значущих переробок та оформлень епістолярної інформації через прийоми художнього зображення. Отже, до елементів того або того типу комунікативних стратегій письменницьких епістолярних текстів можна віднести: а) авторський образ, б) читацький образ, в) настанову на певну міру естетизації повідомлюваної інформації.

а) Образ автора. За висловом В. Кузьменка «приватний лист (як і автобіографія, щоденник тощо) викликає інтерес до присутності у ньому особистості автора» (Кузьменко, 1999: 9).

Образ автора епістолярного тексту виявляє себе насамперед в його комунікативній орієнтації на діалог з адресатом, на встановлення таких взаємостосунків, такої форми спілкування, яка б дозволила авторові аргументовано переконувати його адресата, з повагою ставитись до його думки. Таку думку про глибоку діалогічність епістолярного тексту поділяє й М. Коцюбинська: «Справді, це один з головних чинників, що визначає специфіку епістолярної літератури, відрізняючи її від мемуарної, від щоденника з їхньою монологічністю, творячи особливу ауру живого спілкування. Недаремно в античній епістології лист визначається як напівдіалог. Невловима метафізична субстанція – незрима присутність адресата, його мовчазне «співавторство»... Система взаємовідображень двох особистостей» (Коцюбинська, 2009: 83).

б) Образ читача (адресата). У діалогічній парі «автор-читач» адресат листа розкривається переважно в образі, який створюється за допомогою і у контексті специфіки авторського тону (який може коливатися від доброзичливо-товариського до етикетно-офіційного або й ворожого), емоційного пафосу та інтонації (від інтимно-фамільярної до зверхньо-повчальної), особливостей звертань («ти», «ви» і їхніх лексичних аналогів із позитивною або негативною семантичною оцінюваністю), своєрідності тематики (яку визначає міра довіри та характер стосунків між автором і його адресатом) тощо.

в) Літературно-стильова організація. В епістолярних, як і в більшості інших типів текстів, де присутні елементи творчості, автор виявляє

себе не лише у формі специфічного образу, певного типу свідомості, ідейно-естетичного світогляду, який незримо присутній у тексті, але й у вигляді такої семантичної інстанції, яка організує відбір, осмислення та інтерпретацію повідомлених фактів, в той або той спосіб доносить їх до адресата, зумисно зосереджує увагу на тих або тих їхніх смислових аспектах, виділяючи певні деталі, застосовуючи саме такі, а не якісь інші ракурси та засоби їх відтворення. Такий індивідуальний підхід, своєрідність та вибірковість виявляють специфіку авторського стилю, який не лише організовує і забезпечує смислову цілісність тексту, але й створює цілком особливу і неповторну модель авторського світобачення і світосприйняття. Сильова організація тексту загалом обумовлена певною авторською настановою, яка функційно може бути спрямована на елементи аналізу та узагальнення повідомленої інформації, її морально-дидактичну оцінку, її естетизацію. Перша і друга функція характеризують переважно приватне і публіцистичне листування, третя, не виключаючи двох попередніх, найбільш притаманна художньому листу.

3) Принципи композиційної організації письменницького епістолярного тексту. Починаючи вже з античних часів, структура листа поступово набувала усталених, канонічних форм. У структурі листа тоді прийнято було виділяти три обов'язкові складові компоненти: вступ (прескрипт), основну частину та заключну частину (клаузулу). Крім того, основна частина листа повинна була поєднувати в собі так звані облігаторні епістолярні формули: 1) формулу здоров'я (побажання здоров'я); 2) формулу привітання; 3) формулу мотивації листа.

В епоху Середньовіччя кількість облігаторних елементів збільшилась до п'яти, а згодом усталеною стала структура листа, яка передбачала послідовність таких семи компонентів: привітання, домагання прихильності, розповідь, прохання, закінчення-прощання й підпис. Ще пізніше, приблизно з другої половини XVIII ст., обов'язковими стають такі структурні елементи листа, як-от: дата та місце відправки, а також ім'я та адреса одержувача.

У композиції сучасної письменницької епістоли, зазвичай, не спостережено ознаки чіткого структурування, натомість бачимо елементи дифузії, взаємосполучення елементів структури, недотримання їхньої природної послідовності, включення до основного тексту немотивованих його змістом асоціативних тематичних відступів тощо. Подібну композицію письменницьких листів найчастіше обумовлює психологічний настрій

письменника, міра його екзистенційної спорідненості з адресатом, тематична спрямованість інформації, про яку мовиться в листі.

4) Своєрідність мовленнєвого оформлення письменницького епістолярного тексту. Мовленнєву своєрідність епістолярного тексту обумовлює, по-перше, концентрованість його словесного обсягу, по-друге, його специфічна комунікативно-діалогічна спрямованість, по-третє, особливості його мовленнєвої інтонації.

Лист завжди (чи майже завжди) пишеться у формі монологу, але особливого монологу, який, через необхідність його пристосування до світогляду, смаків, уподобань, мовної культури адресата, має діалогічний характер. Особливості мовленнєвої інтонації епістолярного тексту виявляють себе також у тому, що листи у ролі нормативної основи використовують розмовні інтонації (розмовно-побутовий стиль). Інколи контамінація різних стилів мовлення в епістолярних текстах використовується для створення своєрідних стилізацій, які відображають певний мовленнєво-ситуативний контекст та образно-емоційний колорит (мова селян, діалог псевдоінтелігентів, науковий виклад тощо). Зрештою, ті або ті форми мовленнєвих письменницьких стилізацій можуть переростати (в художніх листах) у наративні форми викладу матеріалу, наприклад, у вигляді сюжетної розповіді про особисте життя чи професійну діяльність адресанта.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз специфіки функційно-семантичної організації письменницького епістолярію засвідчив сукупність наявності у ньому таких взаємозв'язаних його семантичних ознак:

1) Характер тематичної спрямованості письменницького епістолярного тексту (літературно-біографічний, автобіографічний, теоретико-літературний, культурно-історичний тематичні модули).

2) Форма комунікативної стратегії письменницького епістолярного тексту, елементами якої виступають: образ автора, образ читача (адресата), літературно-стильова організація (з настановою на естетизацію викладеного матеріалу).

3) Принципи композиційної організації письменницького епістолярного тексту з виділенням трьох обов'язкових складових елементів – вступу (прескрипту), основної та заключної частини (клаузули).

4) Своєрідність мовленнєвого оформлення письменницького епістолярного тексту (концентрованість його словесного обсягу, його специфічна комунікативно-діалогічна спрямованість, особливості його мовленнєвої інтонації).

Перспективи наступних розвідок вбачаємо в розвитку української та зарубіжної письменницької епістолографії в дослідженні основних етапів історичного роз-

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коцюбинська М. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і літера, 2009. 584 с.
2. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 1999. 34 с.
3. Мазоха Г. Жанрово-стильові модифікації українського письменницького епістолярію другої половини ХХ століття : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2007. 395 с.
4. Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. II. Літературознавство. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 1151 с.

REFERENCES

1. Kotsiubynska M. (2009) *Lysty i liudy: rozдумы pro epistolarnu tvorчist.* [Letters and People: Reflections on Epistolary Writing]. *Dukh i litera.* [in Ukrainian].
2. Kuzmenko V. (1999) *Pysmennytskyi epistoliarий v ukrainskomu literaturnomu protsesi 20–50-kh rokiv ХХ st.* [The Writer's Epistolary in the Ukrainian Literary Process of the 20–50s of the XX Century] avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. nauk : spets. 10.01.01 "Ukrainska literatura". PhD thesis for the degree of Doctor of Philology: speciality 10.01.01 "Ukrainian Literature", 34. [in Ukrainian].
3. Mazokha H. (2007) *Zhanrovo-stylovi modyfikatsii ukrainskoho pysmennytskoho epistoliarийu druhoi polovyny ХХ stolittia.* [Genre and stylistic modifications of the Ukrainian writer's epistolary of the second half of the twentieth century] dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. nauk : spets. 10.01.01 "Ukrainska literatura". D. in Philology: speciality 10.01.01 "Ukrainian Literature", 395. [in Ukrainian].
4. Shevelov Yu. (2008) *Vybrani pratsi: U 2 kn. Kn. II. Literaturoznavstvo.* [Selected works: In 2 books. Book II. Literary studies]. Kyiv-Mohyla Academy Publishing House. [in Ukrainian].